

TWÓRCZOŚĆ A POTRZEBY IDEALNE – PROJEKTY LWOWSKIEGO ARCHITEKTA MARIANA NIKODEMOWICZA

THE CREATION AND IDEAL NEEDS – PROJECTS OF THE LVOV ARCHITECT MARIAN NIKODEMOWICZ

Jan Kurek

Dr hab. inż. arch.

Politechnika Krakowska
Wydział Architektury
Instytut Projektowania Budowlanego

STRESZCZENIE

Z początkiem XX wieku neogotyki, historyzm, secesja, zaczęły ustępować świeżości ideowej i formalnej modernizmu. Na ten „niespokojny” okres przypada życie i twórczość Mariana Aleksandra Nikodemowicza. Z pochodzenia Ormianin, absolwent, a potem adiunkt Politechniki Lwowskiej. W swoich projektach przeszedł ewolucję od akademickiego klasycyzmu, przez modernizm lat 20., do architektury nowoczesnej, kontynuował również tradycję – polskiej architektury. Projektując nie zaniedbywał szacunku dla „potrzeb idealnych” – funkcjonalności, estetyki formy i zgodności z kontekstem.

Słowa kluczowe: Marian Nikodemowicz, architektura, Lwów.

ABSTRACT

In the beginning of 20th century, neogothic, historicism, art nouveau, started to change into new tendency – modernism. Marian Aleksander Nikodemowicz was living and designing at that restless times. He was Armenian origin, was a graduate of Technical University in Lvov and later senior lecturer there. His projects evolve from academic neoclassicism, modernism of the twenties into modern architecture. In all these tendencies he tried to continue tradition of polish architecture. In his work he respected 'ideal needs' – functionality, aesthetic of forms and the context.

Key words: Marian Nikodemowicz, architecture, Lvov.

1. W POSZUKIWANIU TOŻSAMOŚCI

W odczycie pt. *Postawa duchowa architekta*, wygłoszonym w 1947 roku, Juliusz Żórawski dowodził, że: zdolności tworzenia piękna nie można się nauczyć, ale i nie można jej stracić, można jej tylko nie wyzyskać. Architektów dzielił na *heroików* – walczących o swe ideały, dla siebie, dla celów idealnych oraz na *wegetatywnych* – budujących li tylko dla zarobku¹. W 1967 roku natomiast, w obszernym eseju „*O architekturze zaangażowanej*”, pisze, że: projektowanie architektoniczne powinno się dostosowywać do (...) przemian społecznych, politycznych i ekonomicznych. Przyszłej nowoczesnej architekturze przeczynał istotną rolę m.in. w ochronie środowiska naturalnego. Minęły pokolenia, i refleksje te nie straciły na aktualności. Być może każde pokolenie – także architektów – musi stawiać czoła wyzwaniom swoich czasów.

Rodzima architektura, pomimo zaborów, już przeszło 100 lat temu szukała swojej tożsamości – narodowych i ludowych korzeni. Wiek XIX przyniósł w architekturze i sztukach zdobniczych powrót do wzorów formalnych czerpanych ze starożytności i gotyku. Stopniowo więc neogotyck stawał się w Niemczech i Anglii stylem narodowym, powiązany z ruchem religijno-moralnej odnowy (Pugin²). W okresie tym próbowano także określić rolę architekta i jego dzieła w opozycji do ówczesnego nowoczesnego, przemysłowego świata. Zdaniem zaś Ruskina *budynek nie jest prawdziwie dziełem architektury chyba, że w pewien sposób zdobi*³. Twórczość Pugin'a i jego wiara, że dobre wzornictwo pomoże zreformować społeczeństwo, była inspiracją dla innych przedstawicieli *Arts and Crafts movement* jak Burgess, Ruskin czy Morris. W ruchu tym zakorzenione były również teoretyczne inspiracje Stanisława Witkiewicza (1851-1915) – twórcy i ideologa stylu zakopiańskiego. Wykształcony w Monachium i Petersburgu Witkiewicz - malarz, architekt, pisarz i teoretyk sztuki – osiadł w 1890 roku w Zakopanem, gdzie, zafascynowany góralszczyzną, projektując w latach 1891-1896 architekturę i wnętrza zakopiańskich willi, stworzył teorię i estetykę stylu zakopiańskiego.

Teorie i idee rodzące się na Zachodzie Europy – zwłaszcza te sięgające do korzeni ludowych – narodowych, znajdowały dobrą pożywkę w marzącej o niepodległości Polsce. Fascynacja kulturą (a zwłaszcza architekturą) ludową, obecna była w pracach m.in. Oskara Kolberga, Jana Karłowicza czy Władysława Matlakowskiego. W takiej atmosferze dojrzewały i materializowały się poszukiwania polskich architektów własnego - narodowego stylu. Z początkiem XX wieku neogotyck, historyzm, secesja, zaczęły ustępować świeżości ideowej i formalnej modernizmu. Na ten „niespokojny” okres przypada życie i twórczość mało dziś znanego lwowskiego architekta - Mariana Aleksandra Nikodemowicza.

2. LWÓW – MIASTO UCZONYCH, ARTYSTÓW I... PATRIOTÓW

Architekci lwowscy tamtego czasu to przeważnie wychowankowie Wydziału Architektury Politechniki Lwowskiej (WAPL) – najstarszej politechniki polskiej. To właśnie jej grono nauczające, zmuszone do opuszczenia Lwowa, zasililo odradzające się po II wojnie światowej ośrodki naukowe w nowej Polsce⁴.

Wychowankiem Politechniki Lwowskiej i jej wieloletnim pracownikiem był architekt lwowski – Marian Nikodemowicz⁵. Urodzony w 1890 roku w Mielnicy (pow. borszczowski, woj. tarnopolskie), był z pochodzenia Ormianinem. Wykazując zamiłowanie do rysunku i malarstwa w 1908 roku zapisał się na Politechnikę Lwowską (wówczas CK Szkołę Politech-

¹ Błaszczuk D., *Juliusz Żórawski - przerwane dzieło modernizmu*, Wydawnictwo Salix alba, Warszawa 2010, aneks s. 183.

² Augustus Pugin (1812-1852) był, podobnie jak John Ruskin (1819-1900), teoretykiem neogotyku. Jego zdaniem architektura neogotycka była jedyną formą chrześcijańskiej architektury.

³ Przekonanie to głosił Ruskin w pracy pt. *Siedem lamp architektury* (1849).

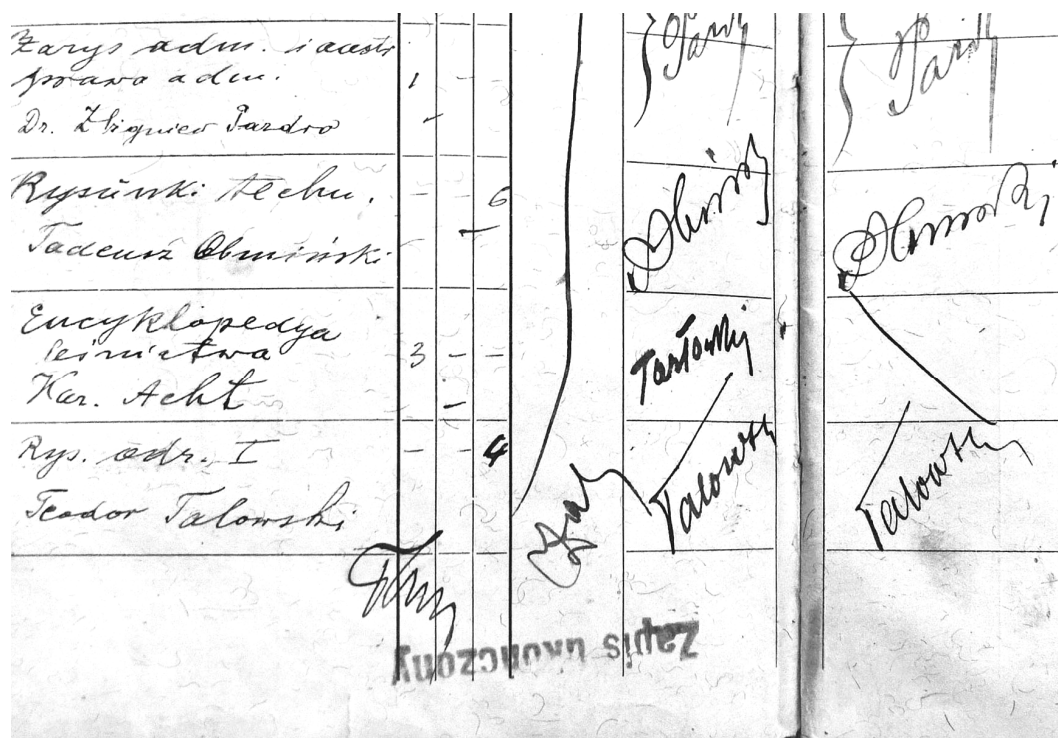
⁴ Nikodemowicz A., *Architekt lwowski...*, op. cit., s. 8.

⁵ Dane biograficzne zaczerpnięto z opracowania: Nikodemowicz A., *Architekt lwowski Marian Nikodemowicz*, Cracovia Leopoldis, nr 3/2000.

niczną), gdzie w 1915 roku uzyskał dyplom inżyniera architekta z oceną „znamienicie uzdolniony”. Na uczelni tej uczyli wówczas m.in. tak znakomici profesorowie jak: Stefan Bryła, Gustaw Bisanz, Adolf Szyszko-Bohusz, Teodor Talowski, Tadeusz Obmiński i Stanisław Noakowski. Po studiach szybko został mianowany starszym asystentem, a następnie adiunktem w katedrze Budownictwa Ogólnego u prof. T. Obmińskiego – znanego badacza architektury drewnianej, świetnego rysownika i malarza.

Ryc. 1. Marian Nikodemowicz - szkic koncepcji budynku w stylu regionalnym

Fig. 1. Project of a building in regional style – sketch by Marian Nikodemowicz

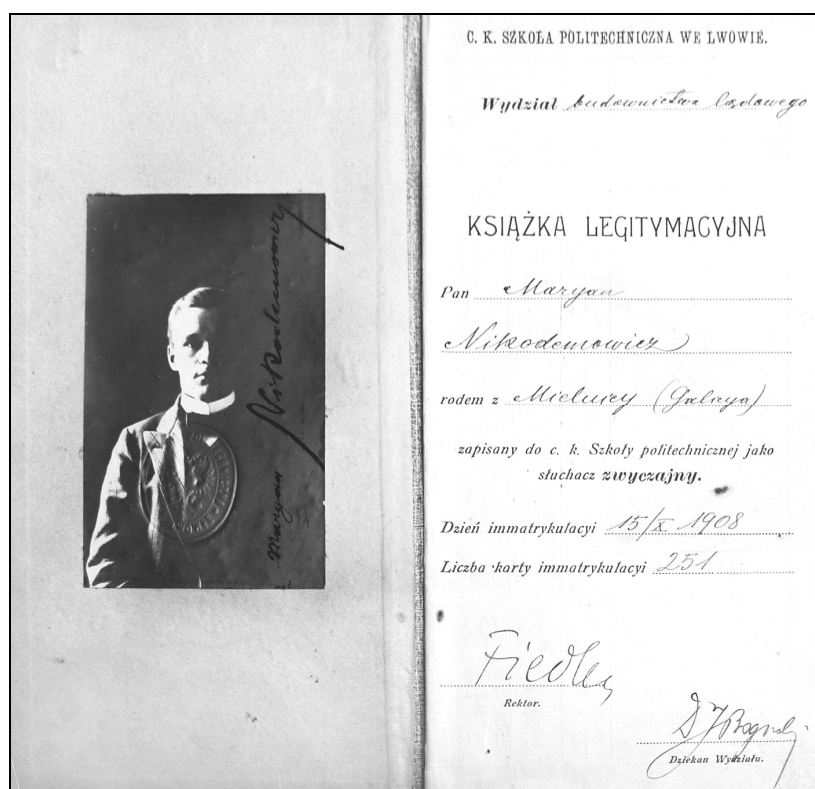
Ryc. 2. Wpis w indeksie prof. T. Obmińskiego i T. Talowskiego z 1909

Fig. 2. Signatures of prof. T. Obmiński and prof. T. Talowski (1909) in student's registration book of Marian Nikodemowicz

Równoległe z pracą na Politechnice Marian Nikodemowicz rozwinął intensywną i owocną działalność projektowo-realizacyjną, osiągając wiele sukcesów w konkursach architekto-

nicznych (m.in. I nagroda w konkursie na gmach Muzeum Narodowego w Warszawie) i realizowanych (także pod własnym kierownictwem) projektach własnych. W swojej twórczości przeszedł ewolucję od akademickiego klasycyzmu, przez modernizm lat 20., do architektury nowoczesnej. Często nawiązywał również do tradycji rodzimej, polskiej architektury.

Mimo intensywnej działalności projektowej Marian Nikodemowicz nie zaprzestał pracy na uczelni. Oprócz zajęć na macierzystej uczelni, był także profesorem Państwowej Szkoły Przemysłowej we Lwowie, gdzie uczył budownictwa ogólnego i rysunku. W latach terroru bolszewickiego uniknął wywózki w głąb ZSRR, lecz utracił własną kamienicę i dawne stanowisko na uczelni. Złożony ciężką chorobą zmarł we Lwowie w 1952 roku⁶.

Ryc. 3. Legitymacja studencka Mariana Nikodemowicza – indeks Politechniki Lwowskiej z r. 1908

Fig. 3. The student's registration book (1908) – from Technical University in Lvov (first pages with photo of the owner – Marian Nikodemowicz)

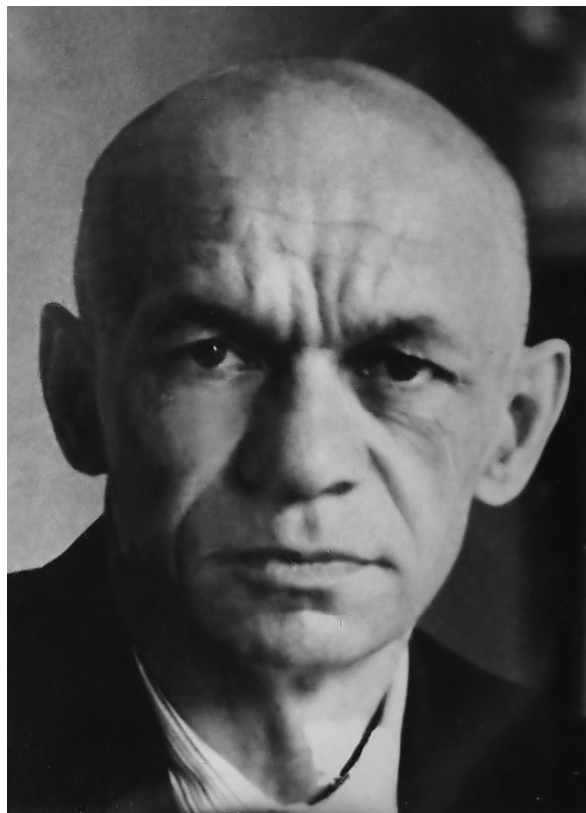
Twórczość Mariana Nikodemowicza przypadła na trudny czas odradzania i umacniania państwowości polskiej, a później na trudne lata wojny i „umacniania” socjalizmu-komunizmu. Okres międzywojenny był najpłodniejszy twórczo, bo związany z poszukiwaniem nowej formy w architekturze polskiej – choć dokonania twórców lwowskich były ignorowane przez środowisko warszawskie, jeszcze w latach 30. ubiegłego stulecia⁷. Patrząc na jego dokonania projektowo-realizacyjne widzimy jak wielką w nich rolę odgrywały zdolności i autentyczne umiłowania zawodu. Był człowiekiem czynu – nie tylko w teoretycznej, koncepcyjnej sferze projektowania, ale także na etapie realizacji – dbającym o jakość od narodzin artystycznej wizji do jej materializacji. Tu można by postawić pytanie: co powinno determinować postawę – etykę zawodową architekta? Andrzej Wojda w pracy *O projektowaniu w architekturze* jest zdania, że: *punktem wyjścia w projektowaniu architektonicznym powinno być określenie procesów zaspokajania potrzeb ludzkich*⁸. Niestety ten właśnie element jest dziś często zaniedbywany w procesie decyzyjnym

⁶ Marian Nikodemowicz z małżeństwa z Heleną z Dołżańskich miał trzech synów: lekarza Eugeniusza – profesora AM w Krakowie, architekta Aleksandra – pracownika Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej oraz kompozytora i pianistę Andrzeja – docenta konserwatorium Lwowskiego i profesora UMCS w Lublinie.

⁷ Olszewski A.K., *Nowa forma w architekturze polskiej 1900-1925*, Ossolineum 1967, s. 86-87.

⁸ Wojda A., *O projektowaniu w architekturze*, Monografia 26, Politechnika Krakowska, Kraków 1984, s. 101.

w projektowaniu architektury – najczęściej przeważa osobnicza, egoistyczno-narcystyczna chęć indywidualizacji form, kosztem otoczenia i kosztem... inwestora.

Ryc. 4. Marian Nikodemowicz – ok. 1950 r.

Fig. 4. Marian Nikodemowicz – aprox. 1950

**W roku 1925 zostało założone biuro architektoniczne
pp. inżynierów
MARIANA NIKODEMOWICZA
i MIECZYSLAWA STADLERA
we Lwowie przy ul. Zimorowicza 19.**

W ciągu krótkiego stosunkowo czasu istnienia wykonało biuro szereg projektów i budów. Na pierwszy plan wybija się dom Profesorów Uniw. J. K. przy ulicy Supińskiego, obejmujący 16 mieszkań 4 i 5-pokojowych, domy oszczędnościowe przy ul. Wuleckiej i Grochowskiej i szereg will prywatnych. W dalszym projekcie budów we Lwowie wysuwają się na pierwszy plan gmach Tow. Lekarskiego przy ul. Zyblikiewicza i Drugi Dom Akademicki na 150 pokoi przy ul. Ponistowskiego. — Obecnie wykańcza się budowę kościoła parafjalnego i plebanji w Brzuchowicach, oraz „Dom Zdrowia na 60 pokoi dla Urzędników Izby Skarbowej w Worochcie. Szeroki ogół zainteresuje zainicjowana przez pp. inż. Nikodemowicza i Stadlera spółka, celem której będzie eksploatacja nowego taniego materiału budowlanego, co da możliwość budowy szerokim masom mniej zamożnej publiczności. 3839

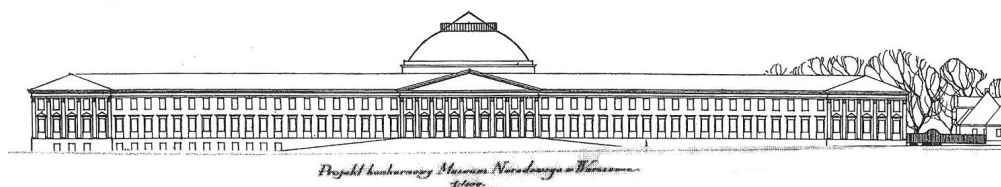
Umywalnie mosiężne i żelazne
w wielkim wyborze po cenach fabrycznych
Fabryka mebli żelaznych i mosiężnych
Lwów, Jan WOZACZYŃSKI
plac Bernardyński l. 15. 3835

Ryc. 5. Lwów 1930?, reklama prasowa biura projektowego Nikodemowicz & Stadler

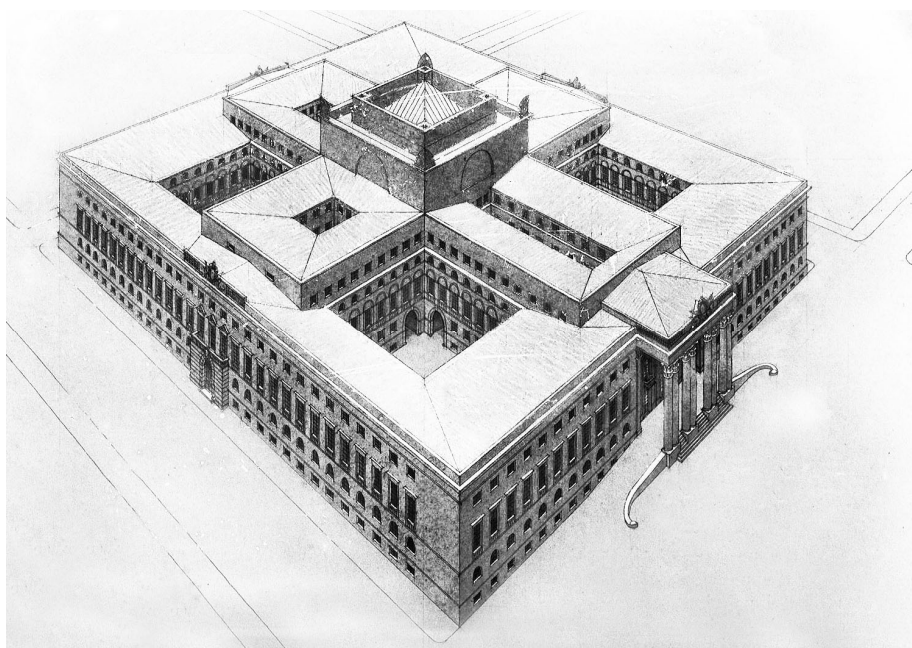
Fig. 5. Lvov approx. 1930 (?) - an advertisement for architectural office – Nikodemowicz & Stadler

Ryc. 6-11. Marian Nikodemowicz – akwarele i rysunki
 Fig. 6-11. Drawings and watercolors by Marian Nikodemowicz

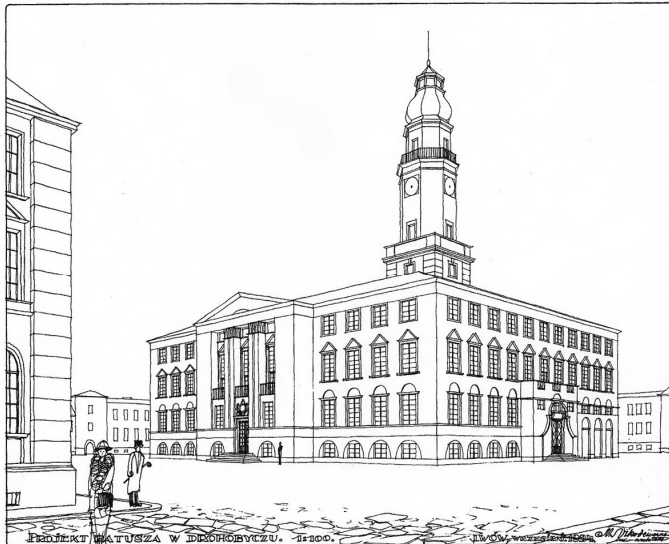
Ryc. 12. Warszawa, Muzeum Narodowe, praca konkursowa – I nagroda, 1924
Fig. 12. Warsaw, National Museum, the competitive work – I prize, 1924

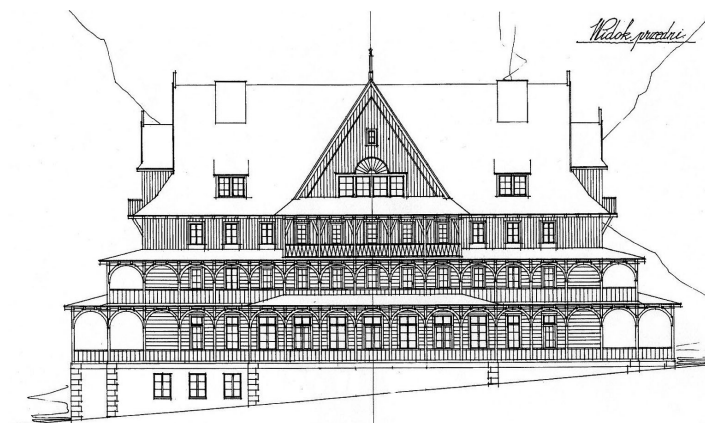
Ryc. 13. Katowice, projekt konkursowy (wraz z E. Czerwińskim) gmachu Województwa i Sejmu Śląskiego w Katowicach, 1923
Fig. 13. Katowice, the building of the Voivodeship and Silesian Parliament – the competitive project, 1923

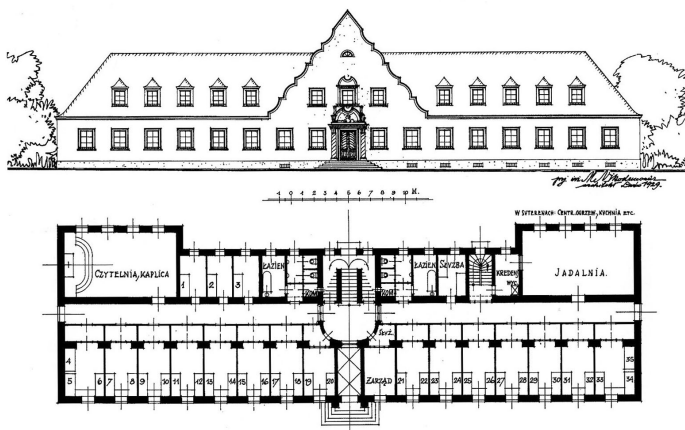
Ryc. 14. Katowice, katedra – proj. Konkursowy, 1925
Fig. 14. Katowice, cathedral – the competitive project, 1925

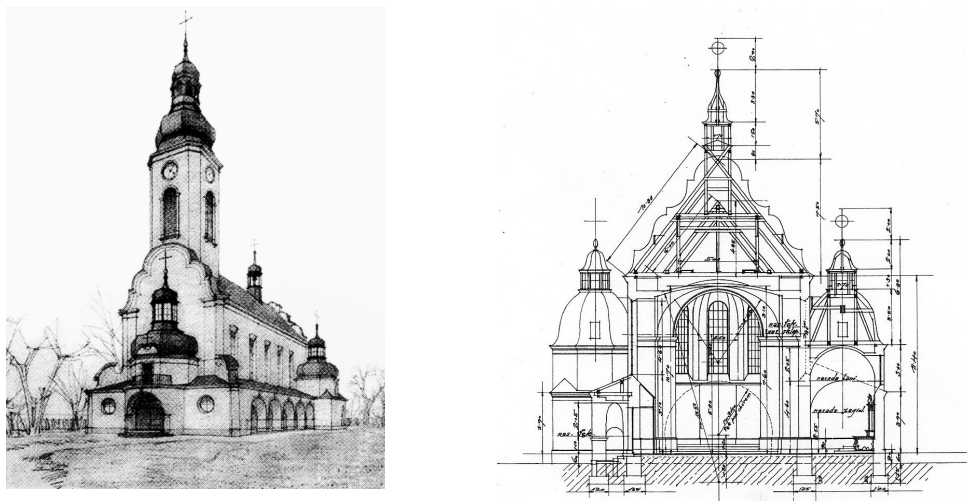
Ryc. 15. Drohobycz, ratusz, projekt 1924 + realizacja – współpraca J. Semkowicz
 Fig. 15. Drohobycz, town hall, project (1924) and realization with J. Semkowicz

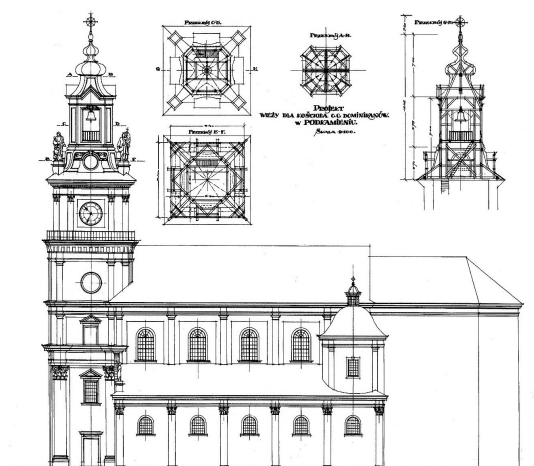
Ryc. 16. Worochta, pensjonat *Dom Zdrowia*, 1929
 Fig. 16. Worochta, the guesthouse *House of Health*, 1929

Ryc. 17. Dolina, Dom Starców i Kalek, 1929
 Fig. 17. Dolina, Invalids and Old People's Home, 1929

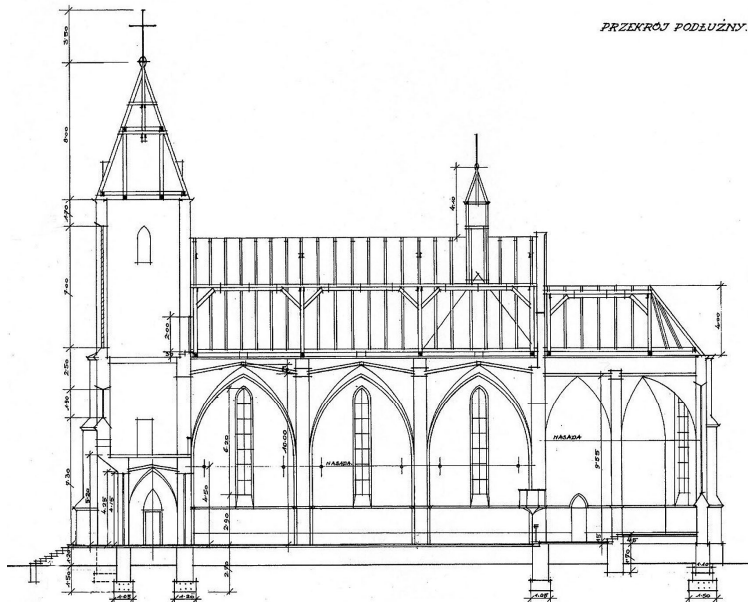
Ryc. 18. Brzuchowice kościół – konkurs + realizacja, 1925
 Fig. 18. Brzuchowice, church - competitive project and realization, 1925

Ryc. 19. Podkamień – projekt wieży kościoła, 1922
 Fig. 19. Podkamień - tower of the church, project 1922

Ryc. 20. Nienadowa - projekt kościoła, 1930
 Fig. 20. Nienadowa, project of the church, 1930

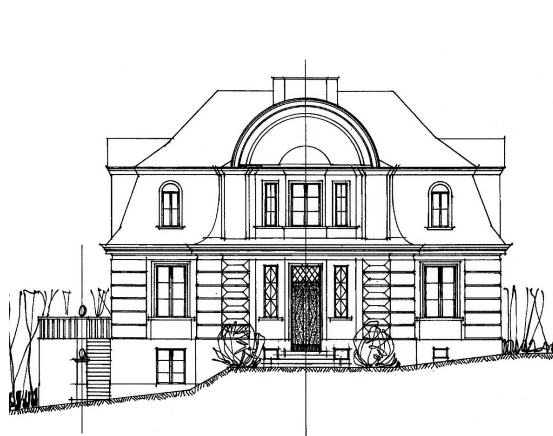
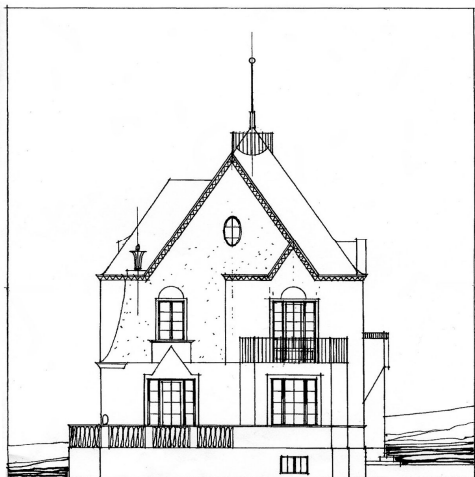

Ryc. 21. Brzuchowice – plebania, realizacja 1925-1930

Ryc. 22. Lwów, osiedle *Własna Strzecha*, 1925-1928

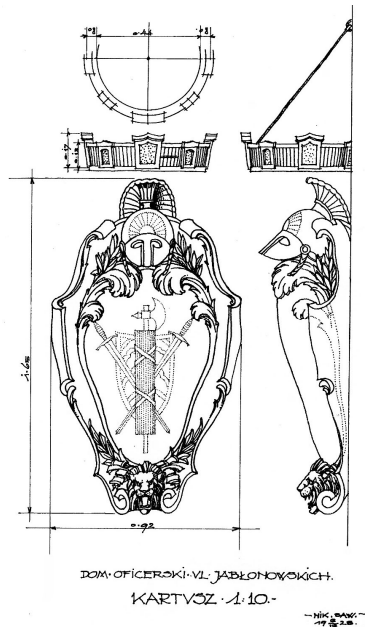
Fig. 21. Brzuchowice, presbytery, realization, 1925-1930

Fig. 22. Housing estate in Lvov "*The Own Thatch*", 1925-1928

Ryc. 23. Lwów, willa Łozińskiej, 1925-1928
Fig. 23. Lvov, Łozińska residence, 1925-1928

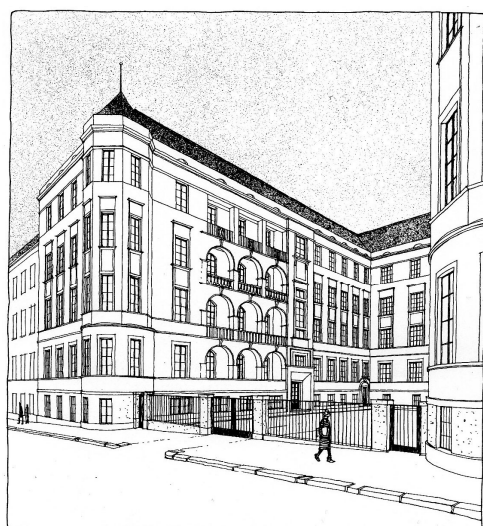
Ryc. 24. Lwów, willa Heynara, 1925
Fig. 24. Lvov, Heynar residence, 1925

Ryc. 25. Lwów, Dom Oficerów, projekt kamieniarki, 1925
 Fig. 25. Lvov, Officers House, project of the stone-work, 1925

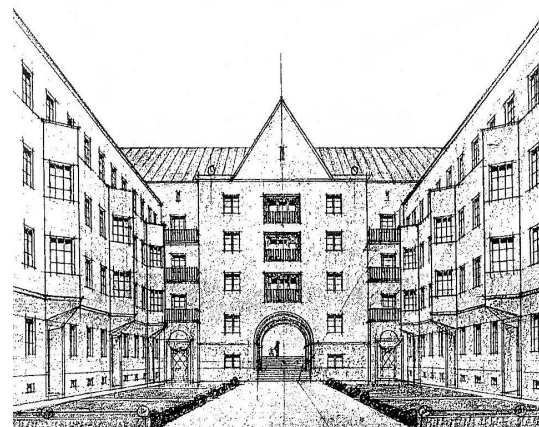

Ryc. 26. Lwów, dom własny, 1938
 Fig. 26. Lvov, the own house, 1938

Projekt domu mieszkalnego dla profesorów Uniwersytetu przy ul. Sępińskiego w Lwowie.

Ryc. 27. Lwów, Dom Profesorów UJK, realizacja 1925-1930
 Fig. 27. Lvov, House of the Professors of the University, realization 1925-1930

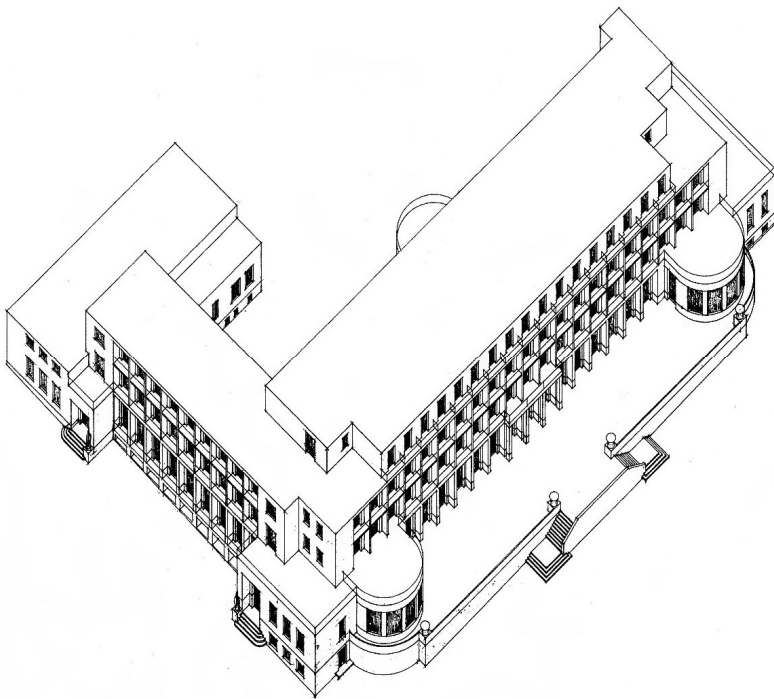
Ryc. 28. Lwów, Dom Oficerów, realizacja 1925-1929
 Fig. 28. Lvov, Officers House, realization 1925-1929

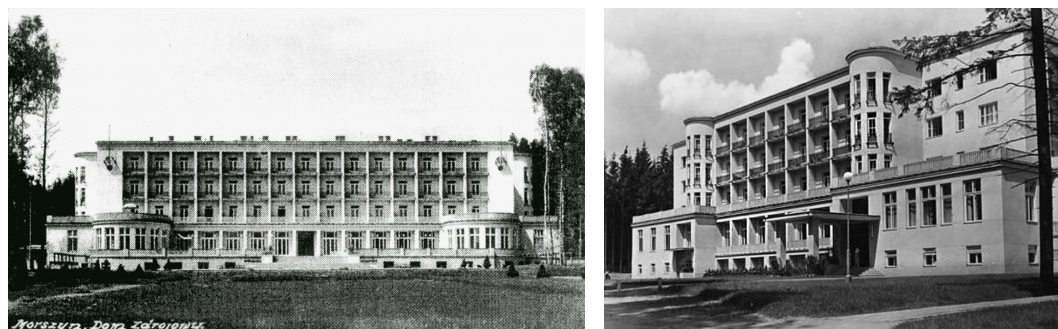
Ryc. 29. Lwów, budynek mieszkalny, 1928-1930
 Fig. 29. Lvov, dwelling-house, 1928-1930

Ryc. 30. Lwów, gmach Towarzystwa Lekarskiego, 1927
 Fig. 30. Medical Society House in Lvov, 1927

Ryc. 31. Morszyn, Centralny Dom Zdrojowy – projekt + realizacja, 1934-1938
 Fig. 31. Morszyn, Central Spa-House – project and realization 1934-1938

Ryc. 32. Morszyn, Centralny Dom Zdrojowy – widok główny i boczny

Fig. 32. Morszyn, Central Spa-House – main and side view

3. GLOBALIZACJA A POTRZEBY IDEALNE

Marian Nikodemowicz potrafił w swojej twórczości godzić własną postawę estetyczną z potrzebami inwestora i użytkownika, respektując przy tym uwarunkowania wynikające z konkretnego, lokalnego kontekstu. Pozwalało Mu to na kreowanie propozycji projektowych przystosowanych do różnych wymagań, choć nie rezygnujących i indywidualnego, autorskiego piętna. Trudno dziś jednoznacznie stwierdzić, jaka była jego filozofia projektowania, jednakże analiza zachowanych przedwojennych realizacji i zachowanych (!) szczęśliwym trafem projektów, pozwala na dokonanie zobiektywizowanej oceny postawy twórczej tego lwowianina i patrioty Polaka.

Projekty Mariana Nikodemowicza cechuje „elastyczność” kontekstualna i stylistyczna – dążenie do „dopasowania” formy do funkcji i poszukiwanie harmonii form. Formy te czasem są eklektyczne, czasem secesyjne a czasem już modernistyczne. Widać, że architekt nie upodobał sobie jednego tylko wzornika stylowego, ale wykorzystuje solidny warsztat zdobyty w politechnicznym wykształceniu. W swoim języku form odwołuje się do stylów historycznych, poszukuje cech rodzimych – narodowych a unika rusycyzmów. Struktura jego fasad w znacznym stopniu odpowiadała Morrisowsko-Webbowskię (*Red House*) idei, powiązania jej z funkcjonalnym układem pomieszczeń wewnętrznych. Rozwaga w użyciu detalu, dobre proporcje form części i całości oraz świetne wizualizacje (perspektywy rysowane i akwarele) projektów, owocowały formami o wysmakowanej eleganckiej prostocie. W niektórych projektach (kościół), podobnie jak w rysunkach Noakowskiego otrzymujemy „ducha polskiego” z mozaiki różnych stylowo form, spotykanych w przeciągi wieków w rodzimej architekturze.

Swoboda w doborze i kształtowaniu form, wspierana była w jego projektach solidnym warsztatem techniczno-realizacyjnym. Autorski projekt + autorski nadzór nad wykonawstwem (zwykle kierownictwo budowy) dawały gwarancję szybkiej i solidnej realizacji z maksymalnym zachowaniem intencji autorskiego przekazu. Jak trafnie zauważa syn Mariana Nikodemowicza Aleksander: *nasuwa się (tu) refleksja porównawcza do dzisiejszych stosunków w dziedzinie architektury i budownictwa. W swej działalności podejmował Nikodemowicz poważne zadania projektowe właściwie jednoosobowo, co dzisiaj czynią całe zespoły inżynierów. Rzuca to światło na ówczesny poziom i zakres wykształcenia architekta, a także na jego rolę i znaczenie w procesie inwestycyjnym*⁹. Nasuwa się tu pytanie: jaka jest rola architekta dziś – w świecie zglobalizowanym, poddanego finansowej presji deweloperów i wprężonego w wielką maszynę realizacyjno-decyzyjną, związaną z przygotowaniem i zatwierdzeniem projektu do realizacji? Obecnie często mamy nieodparte wrażenie, że projektant realizujący „potrzeby idealne” – w dziedzinie estetyki formy, funkcjonalności i zgodności z kontekstem – nie jest już potrzebny...

⁹ Nikodemowicz A., op. cit. s. 57. [2]

THE CREATION AND IDEAL NEEDS – PROJECTS OF THE LVOV ARCHITECT MARIAN NIKODEMOWICZ

1. SEARCHING FOR THE IDENTITY

In lecture about *Spiritual attitude of an architect* in 1947, Juliusz Żórawski was proving, that: it is not possible to learn the ability of creating the beauty, but either you can not loose it. It is possible that this ability will be undiscovered. Żórawski divided architects into two groups. *Heroic* – who were fighting for ideals; *vegetative* – who worked only for money¹⁰. Later in 1967 he wrote an essay *About the commitment in architecture*, where he points out that: *architectural designing should be adapted to (...) the social changes and political, economic transformations*. And also that future, modern architecture should be involved in protection of the environment. The time has passed and these reflections are still valid. Maybe every generation, also of architects, have to face up to challenge of the present.

Polish architecture, despite the annexation of the country, was being developed. More than one hundred years ago, also polish architects were searching for their national identity. It was time of dynamic, industrial development, new technologies – used in building process, but the quality of buildings was controversial. Some of the theoreticians and designers 'looked back into the past' and tried to find the cure for what was happening in growing cities. The national identity and handicraft revival were one of the directions in European architecture in the middle of 19th century. The representatives of these directions were: Pugin, Burgess, Ruskin and later Morris who was also direct initiator of *Arts and Crafts Movement*. This trend was an inspiration for Stanisław Witkiewicz (1851-1915), polish artist who was creator of Zakopiański Style. Since 1890 he was living in Zakopane (in Tatra mountains, south of Poland), where he was fascinated with mountaineer's culture (regional architecture). 1891-1896 he was designing villas in Zakopane, which were built in style which was his interpretation of vernacular architecture of this region. By these projects he creates theory and aesthetic of Zakopiański Style, what was one of the way to find the identity of polish architecture of that time.

Not only Witkiewicz, but also Oskar Kolberg, Jan Karłowicz or Władysław Matlakowski were designers inspired by folk art and culture. Before the 1st world war, polish architects were looking for the national identity. In the beginning of 20th century, historicism, art nouveau were uotgoing and the main trend was modernism. It was also the time when Marian, Aleksander Nikodemowicz lived and worked.

2. LVOV – CITY OF SCIENTISTS, ARTISTS AND... PATRIOTS

Architects who were living at that time in Lvov, where in most cases, graduates of Technical University in this city, the oldest technical higher education institution in Poland. After the 2nd world war lecturers from this university, moved to other cities in Poland (Lvov and its surroundings became a part of Soviet Union).

Marian Nikodemowicz was also a graduate of this Technical University and its lecturer. He was born in 1890 in Mielnica (tarnopol voivodeship) and was Armenian origin. He was a talented painter and draftsman, so he decided to study architecture in Lvov (1908-1915) and he completed it with the best mark. At that time in this school there were many famous professors, such as: Stefan Bryła, Gustaw Bisanz, Adolf Szyszko-Bohusz, Teodor Talowski, Tadeusz Obmiński, or Stanisław Noakowski. Almost immediately after his studies, Nikodemowicz was appointed to the post of the 'older assistant' and later senior

¹⁰ Błaszczuk D., *Juliusz Żórawski – interrupted masterpiece of modernism*, Publisher Salix alba, Warszawa 2010, annex p.183. [1]

lecturer in department for building/construction by professor T. Obmiński – famous for his research work of wooden, traditional architecture, great painter and artist.

Parallel to his work at the university, Marian Nikodemowicz has his own practice – was designing and realizing many buildings. He was also successful in architectural competitions (1st prize in competition for National Museum in Warsaw). His projects evolve from academic neoclassicism, modernism of the twenties into modern architecture. In his works he often referred to elements of traditional polish architecture. Although Nikodemowicz was busy architect, he not only did not resign from a function of lecturer at his university, but also he was professor at State Industry School in Lvov. He was teaching there construction and drawing. He managed to survive during the 2nd world war, but he lost his house and former position at university. He died in Lvov in 1952¹¹.

The creative activity of Marian Nikodemowicz fall at difficult and dynamic time for Poland. (In 1918, Poland regained independence after about 150 years of being annexed) The period between 1918 and 1939 was the most creative in his life. After the 2nd world war it was more difficult to work as an independent architect.

Nikodemowicz was a man of action. Every stage of designing process was for him important. Artistic vision, architectural drawings, realization at building site and every detail, must have been done precisely. At this point we can put a question about ethic aspects of architect profession. What should determine designers while their work? In theory the physical and psychical needs of people are the most important. But nowadays it seems that the most important are money or realization of an individual vision, which is not proper for investor (for whom it is built).

3. GLOBALIZATION OR IDEAL NEEDS

Marian Nikodemowicz was able to join his architectural vision with the needs of investors and users of his buildings, at the same time he respected the existing context. Although his projects were somehow 'universal', they had features of individuality.

It is difficult to describe his philosophy of designing, but it is possible to analyze and evaluate his projects (many drawings are in a private archive of Aleksander Nikodemowicz).

Marian Nikodemowicz made projects, which we can describe as flexible in context and in stylistics. He always tried to find a harmony between forms, but also in his projects 'form follows function'. He used stylistic of eclecticism, art nouveau or modernism, he benefited from his education and artistic sensibility, always searching for proper solution. In his 'language of forms' he referred to historic styles and domestic (traditional) forms and motifs. The elevations depends on function of the interior, what is as important as aspect of form (*The Red House* by Morris and Webb). Elegant simplicity of forms was also achieved by using 'good' proportions between various part of the building and well-designed detail. Some of the projects (especially churches) have 'polish spirit', the same as in drawings by Noakowski. It is a combination of different styles and motifs, present in our architecture since ages.

Creating forms was easy for Nikodemowicz, because of his experience, also at building site. As an architect he was designing, later he was site manager and sometimes craftsman. He could control the whole building process and was responsible for each stage of realization. His son, Aleksander noticed that: *we can compare that time to what is happening nowadays in architecture and construction. Nikodemowicz (father) was making projects for big and serious investments alone, he was responsible for everything.*

¹¹ Marian Nikodemowicz and his wife Helena Dołżańska, had three sons: Eugeniusz (doctor and professor in Kraków), Aleksander (architect and lecturer at Technical University in Kraków) and Andrzej (pianist, composer and professor)

Today the same work is made be teams of architects, engineers, constructors, etc. It shows us the difference between the level of education now and at the beginning of 20th century and the difference in the role of architect in investment process¹².

So what is the role of the architect in 21st century? In the world of globalization, financial pressure of investors, strict legal provisions, who is the architect? It seems that designer who realized 'ideal needs' – in field of aesthetic, form, function, context – is not needed any more...

BIBLIOGRAFIA

- [1] Błaszczyk D., *Julisz Żórawski - przerwane dzieło modernizmu*, Wydawnictwo Salix alba, Warszawa 2010.
- [2] Nikodemowicz A., *Architekt lwowski Marian Nikodemowicz*, Cracovia Leoplis, nr 3/2000.
- [3] Olszewski A.K., *Nowa forma w architekturze polskiej 1900-1925*, Ossolineum 1967.
- [4] Wojda A., *O projektowaniu w architekturze*, Monografia 26, Politechnika Krakowska, Kraków 1984.

ILUSTRACJE: Archiwum Aleksandra Nikodemowicza – syna Mariana – emerytowanego starszego wykładowcy Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej.
Reprodukcje indeksu, portretów oraz obrazów barwnych – Autor.

O AUTORZE

Architekt, dr hab. inż. arch., adiunkt w Instytucie Projektowania Budowlanego, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej. pakurek@cyf-kr.edu.pl

AUTHOR'S NOTE

Architect, Assoc. Professor, D.Sc. Ph.D. Cracow University of Technology, Faculty of Architecture, Institute of Construction Design. pakurek@cyf-kr.edu.pl

¹² Nikodemowicz A., *Architekt lwowski...* [2]